

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

EVOLUTION OF SCIENTIFIC REVIEWS ON INSTITUTIONAL PROVISIONS OF THE EFFICIENT FUNCTIONING OF LABOUR-MARKET

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до інституційного забезпечення ефективного функціонування ринку праці та проведено критичну оцінку. Виявлено, що від того, наскільки ефективно діятимуть інституції та інститути національного ринку праці, у підсумку залежатиме наявність чи відсутність економічних та соціальних втрат, використання чи недовикористання робочої сили на кожному окремо взятому робочому місці, підприємстві, в регіоні та країні в цілому. Обґрунтовано пріоритети та критерії інституційного забезпечення ефективного функціонування національного ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, інститути, інституції, інституційне забезпечення, ефективне функціонування ринку праці.

В статье рассмотрены основные теоретические подходы к институциональному обеспечению эффективного функционирования рынка труда. Определено, что от того, насколько эффективно будут действовать институты и институции национального рынка труда, в итоге будет зависеть наличие или отсутствие экономических и социальных потерь, использова-

ния или недоиспользование рабочей силы на каждом отдельно взятом рабочем месте, предприятии, в регионе и стране в целом. Обоснованно пріоритети та критерії інституційного забезпечення ефективного функціонування національного ринку праці.

Ключевые слова: рынок труда, институты, институции, институциональное обеспечение, эффективное функционирование рынка труда.

The author has analyzed principal theoretical approaches of institutional provisions of the efficient labor-market functioning, and has carried out its critical appraisal. It was determined that the efficiency of the functioning of institutions and national labor-market institutes is related and influences probable economic and social losses, exploitation or under exploitation of the workplace at each individual workplace, company, in the regions and within the country as the whole. Justification of the priorities and criteria for institutional provision for the effective functioning of the national labor market is provided.

Key words: labour-market, institutes, institutions, institutional provisions, the efficient labour-market functioning.

УДК 330.837:331.5(045)

Юрчик І.Б.

к.е.н., старший викладач кафедри філософії та економічної теорії
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Ефективно функціонуючий національний ринок праці, який має сприяти ринковому вектору розвитку України, забезпечуючи її міцне підґрунтя, як високорозвиненої, соціальної, демократично-правової держави з конкурентоспроможною економікою знаходиться на етапі формування та розвитку. Ефективність національного ринку праці у значній мірі залежить від належного рівня розвитку його інституційного забезпечення, яке сприяло б гармонійному функціонуванню всіх його елементів. На думку З. С. Варналія: «Відповідне інституціональне забезпечення національного ринку праці має дуже багато складників» [1]. Відомий вчений зазначає, що потрібно розробляти стратегію його розвитку на 15–20 років, стратегічні пріоритети на середньострокову перспективу і пропонувати тактичні заходи, розраховані на найближчі роки. У зв'язку з цим, актуалізується потреба наукового вивчення та творчого осмислення теоретичних підходів і практики інституційного забезпечення ефективного функціонування ринку праці як ключового вектору його розвитку з урахуванням впливу інтеграційних процесів. Від того, наскільки ефективно діятимуть інституції та інститути національного ринку праці, у підсумку залежатиме наявність чи відсутність економічних та соціальних втрат, використання чи недовикористання робочої сили на кожному окремо взятому робочому місці, підприємстві, в регіоні та країні в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у вирішенні питань функціонування інституцій та інститутів як чинників ефективного функціонування ринку праці внесли такі іноземні та вітчизняні вчені, як С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, П. Беленький, В. Васильченко, О. Грішнова, В. Гриньова, Н. Гук, М. Долішній, Ф. Зінов'єв, С. Злупко, О. Котляр, Е. Лібанова, П. Мазурок, Ю. Маршавін, В. Міненко, В. Нижник, В. Онікієнко, В. Онищенко, Н. Павловська, І. Петрова, В. Петух, І. Сай, М. Семикіна, М. Уорнер, А. Ткач, О. Турецький, М. Шаленко, Л. Шевченко, В. Щетиніна, С. Ягодкіна тощо. Однак, на даний момент, актуальні питання щодо інституційного забезпечення, яке б суттєво підвищувало ефективне функціонування національного ринку праці в економічній літературі недостатньо отримали фундаментальне та комплексне відображення, і, як наслідок, не мають свого логічного завершення у вирішенні прикладних завдань.

Постановка завдання. Метою роботи є огляд основних теоретичних підходів інституційного забезпечення ефективного функціонування ринку праці, а також обґрунтування необхідності створення та впровадження «концепції ефективного функціонування та розвитку національного ринку праці», якої варто дотримуватися при розвитку ринку праці в Україні, враховуючи посилений вплив інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Еволюція наукових поглядів на інституційне забезпечення ефективного функціонування ринку праці розглядалася в наукових працях вчених різних наукових шкіл: меркантилістської, класичної, неокласичної, марксистської, кейнсіанської, неокейнсіанської та інституціональної.

Наукове розуміння інституціонального забезпечення ефективного функціонування ринку праці закладено основоположниками класичної теорії, а саме: В. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо. Так, у «Трактаті про податки і збори» В. Петті започаткував основи трудової теорії вартості та визначив, що мірою вартості всіх речей є праця, яка потрачена на їх виробництво [2, с. 56]. Однак, В. Петті вважав, що втручання держави в господарське життя «суперечить законам природи». Проте, в інших роботах В. Петті на державу покладає важливі функції щодо ефективного використання робочої сили та підвищення її якості. Вчений, керуючись економічною ефективністю, вважав, що працювати повинні і злочинці, і бездомні, і боржники... В. Петті розглядав якість робочої сили як один з важливих факторів збільшення багатства нації. Вчений звернув увагу на позитивний ефект забезпечення повної зайнятості, боротьби з безробіттям та його соціально-економічними наслідками. Крім цього, В. Петті обґрунтував засади теорії заробітної плати, зазначивши, що «заробітна плата – це мінімальні засоби існування робітника». Він вважав, що більш висока заробітна плата приведе до скорочення робочого часу.

В. Петті у своїй теорії розподілу праці відзначав, що людина для оптимізації своїх дій координувала їх, і тим самим підвищувала продуктивність праці. Відомий вчений стверджував, що до основного капіталу необхідно відносити і здібності робітників, і їх трудові навички.

Як відомо, представник школи фізіократів – Ф. Кене теж дотримувався підходу «невтручання держави у природній порядок». Вчений наголошував на тому, що суспільство та природа підпорядковуються однаковим законам природи. Важливим здобутком Ф. Кене на той час, можна вважати вчення про продуктивну та непродуктивну працю.

А. Сміт розвинув ідею невтручання держави в економічну діяльність, пропонуючи координації дій держави і підприємця в умовах «laissez faire» – нехай кожен іде своїм шляхом. А. Сміт визначив функцію координації в образі «невидимої руки», яка координувала вчинки і дії людини, скеровувала останню до мети, яка зовсім і не входила в її наміри [3, с. 32]. В основі принципу невидимої руки лежала теорія обміну, яка давала уявлення про саморегулювання дій механізму ринку – попиту і пропозиції. А. Сміт наголошував, що повна зайнятість – є неминучою, природною нормою ринкової економіки, яка досягається завдяки так званій

«невидимої руки», тобто співвідношення попиту й пропозиції. На думку А. Сміта для дії економічних законів необхідна вільна конкуренція. Однак, вченим не розглядалось припущення, що конкуренція на ринку може суттєво впливати на попит і пропозицію, урівноважуючи їх.

А. Сміт стверджував, що багатство нації створюється в процесі виробництва, а його основне джерело – людська праця [4, с. 33–34]. Вчений, на той час, здійснив аналіз доходів суспільства, основними з яких були: заробітна плата, земельна рента та прибуток. Відомий економіст дав визначення поняттю «вартості суспільного продукту», що визначалася як сума доходів суспільства. А. Сміт стверджував, що суспільний продукт втілює в себе багатство країни, а його ріст залежить від росту продуктивності праці та від частки населення, яке зайняте продуктивною працею. В свою чергу, продуктивність праці багато в чому залежить від суспільного поділу праці та її спеціалізації. Вчений звернув увагу на зростання продуктивності праці внаслідок детального поділу праці, навівши приклад шпилькової мануфактури [5, с. 11–12]. А. Сміт виступав за встановлення високої заробітної плати (оскільки вона стимулює зростання продуктивності праці, сприяє нагромадженню капіталу і підвищує попит на працю), критикував думку про те, що висока заробітна плата робить робітників лінивими. Сміт підкреслював, що «могутня спонукальна сила особистого інтересу діє у згоді з інтересами суспільства тільки в абсолютно певних інституційних умовах» [6, с. 55]. В своїх працях А. Сміт визнавав зміни звичаїв, інститутів, економічних категорій, неоднаковість таких у різних народів, і вбачав, що вивчення й пізнання їх можливе лише в процесі еволюції.

Ідейним продовжувачем класичної теорії став Д. Рікардо, який розкрив поняття «природної норми заробітної плати» – як фізіологічного мінімуму, що є життєво необхідним для нормального відтворення робітників. При цьому, відстоювалася думка про те, що будь-яке підвищення заробітної плати вище існуючого мінімуму призведе до збільшення пропозиції праці, яке впливатиме на зниження рівня заробітної плати [7, с. 201]. Д. Рікардо вивчав інновації в галузі економії праці, координація яких дозволяє максимально збільшити дохід індивіда.

Отже, наукове вивчення інституціонального забезпечення функціонування ринку праці пов'язане з представниками класичної економічної теорії. Як виявилось, системі економічних поглядів В. Петті, А. Сміта та Д. Рікардо властива внутрішня суперечність, яка зумовлена, з одного боку, ідеєю невтручання держави в процеси функціонування економіки, з іншого – на державу поклалися важливі функції щодо ефективного використання робочої сили та підвищення її якості, боротьби з

безробіттям та його наслідками, зверталася увага на зростання продуктивності праці, визнавалися зміни звичаїв, інститутів та економічних категорій.

Найбільш відомими представниками марксистської економічної школи були – К. Маркс, Ф. Енгельс та В. Ленін. К. Маркс визначав працю як «вічну природну необхідність» людини, без якої не може здійснюватися обмін речовин між людиною та природою [8, с. 52–53]. Відомий економіст стверджував, що здатність людини до праці – це «головна продуктивна сила суспільства». Розвиваючи цю думку, вчений стверджував, що зростання продуктивності праці призводить одночасно до зменшення кількості зайнятих робітників при зростанні обсягу виробленого продукту, що в свою чергу призводить до зменшення відносної вартості виробленого продукту. За Марксом, головною тенденцією індустріального капіталізму є удосконалення та все ширше впровадження машин, відповідно, все більше зростання продуктивності праці при пропорційному зменшенні обсягу праці, виконаної робітником [8, с. 50]. К. Маркс дотримується думки, що кваліфікованіша робоча сила має вищу вартість.

Вчений, обґрунтовуючи неповну зайнятість – закономірностями нагромадження капіталу, наголошував на таких невідомих наслідках, як відносне перенаселення і поява резервної армії праці (безробітних), які збільшуються із темпами зростання нагромадження капіталу. Досвід ринкового господарювання довів хибність марксистського вчення як про природу неповної зайнятості, так і про тенденції зростання безробіття, яке взаємопов'язане з капіталістичним нагромадженням.

К. Маркс розвинув трудову теорію вартості, яка ґрунтувалася на твердженні двоїстості характеру праці, яка втілена в товарі. Взаємозалежність між нагромадженням та неповною зайнятістю все ж підтверджується через зростання потреби в робочій силі одночасно з із нагромадженням капіталу і збільшенням обсягів виробництва продукції. Паралельно з цим спостерігається зменшення цієї потреби завдяки зростанню фондоозброєності праці та її продуктивної сили. Однак, дана теорія К. Маркса виявилася помилковою, і тому не реалізувалася на практиці.

Дж. М. Кейнс винайшов нову доктрину, в якій заперечував повну зайнятість та саморегулювання ринкової капіталістичної економіки, обґрунтувавши та пропагуючи власну теорію активного втручання держави в кризову економіку, «стимулювання нею нових капіталовкладень і збільшення на цій основі зайнятості населення» [9, с. 32]. Кейнс визнав вимушене безробіття та довів, що основними факторами, які впливають на зайнятість є сукупний попит на товари і послуги, основними компонентами якого є: споживання, інвестиції і державні витрати. З цього випливає, що важливо збільшувати сукупний попит, який в свою чергу, сприятиме

вторинному ефекту (мультиплікації) – збільшенню інвестицій, подальшому розширенню виробництва та зростанню повної зайнятості. Основні фактори, які впливають на сукупний попит: схильність до споживання, очікувана прибутковість капіталовкладень, перевага ліквідності.

Провідна роль в дослідженні проблем ефективного функціонування ринку праці належить інституціональному підходу, основними пребічниками якого були Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Дж. Коммонс, У. К. Мітчелл, В. Гамільтон, Дж. А. Гобсон, А. Берлі, Дж. М. Кларк, С. Чейз, Й. Шумпетер, П. Друкер, Ф. Перру, Ж. Фурастьє. Основоположником інституціонального напрямку економічної теорії вважають Т. Веблена. Термін «інституціоналізм» (лат. *institutio* – звичай, образ дії, напрям, повчання) був прийнятий для розуміння системи поглядів на суспільство і економіку, в основі якої лежать ключові категорії інституцій та інститутів. Т. Веблен під інституціями розумів «результати процесів, що відбувались минулому, вони пристосовані до обставин минулого і, таким чином, не є цілком відповідними вимогам теперішнього часу»; трактував інституції як «усталені навички мислення, спільні для більшості людей» [10, с. 48]. Представники інституціоналізму об'єктом досліджень обирали такі інститути, як корпорації, профспілки, державу, а також різні юридичні, морально-етичні та психологічні явища, тобто звичаї, норми поведінки, інстинкти тощо [11, с. 26]. Як вважають фахівці, інституціоналізм враховував одночасно й еволюцію інститутів, що може змінювати умови економічного життя, і вплив економічного життя на самі ці інститути.

Сучасну інституціональну школу, яка бере свій початок в 70-х роках ХХ ст. і охоплює неоінституціоналізм та новий інституціоналізм, представляють Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, Г. Мюрдаль, Р. Хейлбронер. Д. Норт зазначав, що: «...не існує інших рішень, ніж застосування інституційних механізмів, для того, аби встановити правила гри, і використання організацій – аби забезпечити дотримання цих правил» [12, с. 31–32]. Досить обґрунтованим є визначення «інституту» вітчизняними вченими [13, с. 124], яке є характерним для ринку праці: як сукупності встановлюваних суспільством правил, що закріплені в законах та нормативних актах, принципах та соціальних нормах, які регулюють трудові відношення на ринку праці; як установ та організацій, що формують інфраструктуру ринку праці, цільовою функцією яких є оптимізація поведінки учасників соціально-трудова відносин; як механізмів, що регулюють функціонування ринку праці та його розвиток.

Через те, ефективний ринок праці – це впорядкований набір взаємодіючих інститутів з якісно новим рівнем їх розвитку та буття, що посилює взаємозв'язки та гармонійну взаємодію між всіма його скла-

довими, які повинні чи покликані регулювати його проблеми, оптимально використовуючи наукові підходи і конкретні заходи щодо нового змісту праці, стандартних та нестандартних форм зайнятості, масштабів безробіття, застосовуючи справедливу мотивацію, ефективне використання робочої сили та її переміщення, відкритий доступ українських громадян до ринків праці країн-членів ЄС та світу, посилення соціального залучення та захисту населення і трудових мігрантів-громадян України; інноваційний розвиток підприємницької, професійної та соціальної активності громадян України, зростання їхнього добробуту. Виходячи з цього, інститути, які забезпечують ефективне функціонування та розвиток національного ринку праці можна сприймати з різних аспектів: «не як об'єкти в матеріальному розумінні, а як систему, яка складається з окремих відображень у певних просторах»; як інститути, які не є правилом індивідуального вибору чи моделлю індивідуальної поведінки; як інститути, які виступають над індивідуальною вимогою та обмеженням, що змушує індивіда шукати шляхи реалізації власних інтересів в межах сталої матриці обмежень і спрямовувачів [14, с. 29]; як інститути, що впливають на формування людського капіталу, якість робочої сили і атрибути праці, конкурентні позиції працівників на міжнародному та вітчизняному ринку праці, мають зростаючу вагу в умовах інноваційних стратегій розвитку регіонів України; як інститути, що забезпечують у суспільстві соціальний діалог та дотримання процедур соціального партнерства між професійними спілками і об'єднаннями роботодавців; як інститути, що інтегрують ініціативу бізнесу, територіальних та професійних співтовариств; як засоби узгодження та збалансування цілей різних акторів на ринку праці; як джерело наповнення та канал передачі інституціональних змін на рівнях регіональних та локальних ринків праці [15, с. 37–40].

Висновки. Отже, на даний час важливим є пришвидшення удосконалення інституційного забезпечення функціонування та розвитку національного ринку праці, яке б знизило рівень непродуктивної зайнятості, підвищило конкурентоспроможність робочої сили, розширило соціальне залучення населення через ринок праці та забезпечило інтелектуальним потенціалом інтенсивний вектор розвитку економіки. Важливу роль в цих процесах повинна відіграти авторська «концепція ефективного функціонування та розвитку національного ринку праці», яка розвиває основні ідеї концепцій «Good Governance», «Гідної праці» та конвенцій МОП. Підґрунтям запропонованої концепції має стати: обраний вектор інноваційного типу відтворення в Україні; розвиток вітчизняної економіки, яка базується на знаннях та виробництві наукомісткої продукції; знаннімістке нагромадження та продук-

тивне використання людського капіталу та інтелектуального потенціалу; модернізація соціоінноваційної інфраструктури ринку праці, особливо в сфері інформатизації та нових технологій; зміна спектру соціально-трудоових цінностей молоді тощо. Основними принципами даної концепції мають стати: ефективність, результативність, науковість, справедливість, міжінституціональне партнерство та сприйнятливості інститутів до нововведень тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська та ін. К. : НІСД, 2013. 120 с.
2. Петти У. Трактат о налогах и сборах / У. Петти. // Антология экономической классики. М. : МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. 475 с.
3. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. М. : Изд-во соц.-эк. лит-ры, 1962. 677 с.
4. Одегов Ю.Г. Рынок труда (практическая макроэкономика труда) : Одегов Ю. Г., Руденко Г. Г., Лунева Н. К. М. : Альфа-Пресс, 2007. 900 с.
5. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу і причини добробуту націй / А. Сміт. К. : Port-Royal, 2001. 590 с.
6. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. М.: «Дело Лтд», 1994. 676 с.
7. Шакиров Н. Ш. Эволюция теории рынка труда: от истоков до постиндустриальной эпохи / Н. Ш. Шакиров. // Научный Татарстан. 2010. №1. С. 200–208.
8. Маркс К. Капитал / К. Маркс. М. 1983. Т. 1. Кн. 1. : Процесс производства капитала. М., 1983. 761 с.
9. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України : теорія і практика системного підходу : монографія / Ю. М. Маршавін. К. : Альтерпрес, 2011. 396 с.
10. Качала Т. М. Сучасні проблеми інституційного розвитку України / Т. М. Качала // Вісник економічної науки України. 2009. № 2. С. 48–49.
11. Ховрак І. В. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / І. В. Ховрак, А. А. Пономаренко // Економіка, фінанси, право. 2011. № 11–12. С. 23–28.
12. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 188 с.
13. Архієреєв С. І. Інституційна складова ринку праці як фактор зниження трансакційних витрат в трансформаційній економіці / С. І. Архієреєв, А. В. Глушач // Вісник НТУ «ХПІ» : [зб. наук. праць]. 2012. № 5. С. 121–135.
14. Цимбал О. І. Регулювання збалансованого розвитку формальних та імпліцитних структур інституалізації відтворювального простору ринку праці / О. І. Цимбал // Зайнятість та ринок праці. 2009. № 21–22. С. 25–40.
15. Гордєєв О. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму / О. Гордєєв // Публічне адміністрування : теорія та практика. 2012. № 3 (11). С. 36–42.